

1

Oinarrizko argumentu konfigurazioak

Has gaitzen gure eginkizunean liburuan zehar erabiliko dugun terminologia aurkezten, datibo argumentuak ager daitezkeen konfigurazioak ahalik eta gehien zehaztearren. Ikusiko dugunez, honek badu bere garrantzia, euskalaritzaren ohiko deiturek, sarri askotan ilunak izateaz gain, ezberdinak diren konfigurazioak deitura beraren barruan biltzen dituztelako.

1.1. Konfigurazio datibodunak eta datibogabeak

Aditzek izan ditzaketen oinarrizko argumentuen arabera, denboraz nolabait klasikoa bihurtu den sailkapena egiten dute euskalariak. Euskaltzaindiak (1987b: 47-59), esate batera, *nor*, *nor-nori*, *nor-nork* eta *nor-nori-nork* motako aditz oinak bereizten ditu, eta horretarako aditz oinak *nor* argumentua ote duen bakarrik ala *nor* argumentuaz gain, *nork* ere beharrezkoa ote zaion eta abar begiratzen du. Esate batera, *etorri* aditzak *nor* (etorri) adierazi beharra du; *gustatu* bezalako aditzek, berriz, *zer* edo *nor* eta *nori* (gustatu) adierazi behar dute. Sailkapen honek, gure ustez, arazo nabarmenak ditu, batzuk besteak baino larriagoak.

Lehenik, kontzeptualki, ez da berez aditz oinen sailkapena, aditzen konfigurazio posibleen zerrendatzea baizik. Hau da, adierazi nahi dena ez da izatez *etorri* predikatua *nor* predikatua dela, *nor-nori* konfigurazioan ere ager daiteke-eta (*etorri zaigu*). Beharbada, sailkapenaren azpian dagoen intuizioa da konfigurazio bi hauetako bat oinarrizkoagoa dela bestea baino, eta guretzat intuizio hori interesgarria bada ere, geroago aztertuko ditugun alternantzien hausnarketa sakon batetik etorri beharko litzateke, ez ezerezetik. Guk, hemen, neutralagoa den sailkapena egin nahi genuke, ez horrenbeste aditzena euren, ez bada argumentu konfigurazioena. Balizko konfigurazioen arteko harremanak ere orokorrak dira sarri askotan, harreman tematiko eta sintaktikoen arteko prozesuen

ondorioz. Esate baterako, *irakurri* konfigurazio askotan iragankorra (*zer-nork*) den arren, egitura inpersonalean adibidez (*gutxi irakurtzen da*) iragangaitza da (*nor*): egitura iragankorrean *zer-nork* argumentuak izatea eta iragangain-tzean *nor*, eta bi egituren arteko erlazioa horrelakoa izatea, ez da berez *irakurri* aditzaren ezaugarri idiosinkrasikoa. Idiosinkrasikoa da aditz bat konfigurazio alternantzia batzuetan agertu ahal izatea —*itsasoari/itsasoa begiratu*— edota ezin agertzea —*hori bururatu zait/*ni bururatu naiz horretaz*—, nahiz eta ha-lakoetan ere, ikusiko dugunez, orokorpen sintaktiko edota semantikoak ere ba-dauden. Hortaz, guri orain interesatzen zaigun sailkapena, euskarak eskaintzen dituen argumentu konfigurazio posibleena da, ez predikatuen eurena.

Bigarrenik, euskalarien artean *nor-nori*, *nor-nork* bezalako labelak oso orokortuta dauden arren, guztiz opakoak dira, kasuari berari —absolutibo, da-tibo, ergatibo...— aipamena egin beharrean, kasu horren formari — \emptyset , $-(r)i$, $-k$ — begiratzen baitiote. Euskalaria ez denak ez du zertan jakin behar euska-raz, datiboa, oinarriari $-(r)i$ morfema ezarriz osatzen dela, eta gainera, ez da hori bereziki garrantzia duen informazioa. Garrantzizkoa dena da forma hori *datiboa* izatea, hain zuzen, ez datiboa zein morfemaren bitartez azaltzen den. Egia da hizkuntzalaritzan, oro har, *datibo* izenak nahaste terminologiko nahi-koa sor dezakeela; *nor* deiturak, berriz, ez du bat ere sortzen, baina ez bere-ziki deitura argia delako, guztiz ulergaitza delako baino. *Datibo* hitza hizkun-tzalaritza hiztegietan sartzeko moduko alea da; *nori*, aldiz, ez.

Hirugarrenik, *nor-nori-nork* deitura euskararen aditz komunztaduraren egiturak kutsatuta dago. Aditz laguntzaile bakoitzak bi konfigurazio onar-tzen ditu, datiboduna bata eta datibogabea bestea, *naiz-natzaio/dut-diot*, *daiteke-dakioke/dezaket-diezaioke*. Iragangaitz bi gehi iragankor bi, oina-rrizko lau sailak lortu arte. Baina ezkerreko *d-* morfema edota *z-/l-/b-/ \emptyset* mor-femak hirugarren pertsonako absolutibo komunztadura markak izan beha-rrean (Hualde 2003), denbora markak direlako ebidentzia argia dago. Beraz, hirugarren pertsonako ergatibo komunztadura marka bezalaxe, absolutibo komunztadura euskaraz \emptyset marka dela pentsa daiteke (Trask 1977, Euskal-tzaindia 1987, Laka 1988). Horrek esan nahi du, batzuetan, *dut* forman hiru-garren pertsonako absolutibo komunztadura marka egon daitekeela..., baina ez nahitaez. *Dut* adizkian *d-* absolutibo komunztadura dagoela onesten duen analisisian, nahitaez bi argumenturen komunztadura markak topatzen ditugu: bata absolutiboarena, *d-*, eta ergatiboarena bestea, $-t$. Baina *d-* hori argu-mentuekin zerikusirik ez duen denbora marka bada, *dut* forma anbigua da. Ergatibo bat dagoela ezin daiteke ukatu, $-t$ komunztadura atzizkiak hala era-kusten duelako, baina hirugarren pertsonako absolutibo komunztadurari da-gokionez, baliteke marka bat izatea, \emptyset alegia, ala ezer ez izatea —ez eduki fonetikorik ez duen marka morfologiko bat, \emptyset den bezala, baizik eta marka morfologiko bat ere ez egotea—. Beraz, *dut* adizki bera agertzen zaigu bai *er-gatibo-absolutibo* argumentu biko konfigurazioan, bai *ergatibo* argumentu ba-karreko konfigurazioan ere: *ikusit dut* eta *dimititit dut* formetan, *dut* laguntzaile bera izan arren, biak ezberdinak dira, bigarrenak ez baitu absolutiboaz ager

litekeen argumenturik —eta lehenak bai, noski—. Laguntzailearen morfologiari eta argumentuei begiratzuz, ez gara, beraz, ondorio berberetara heltzen.

Hala, gure sailkapenak *argumentuen kopuruaren* eta *kasuaren* arabera-koa izan beharko du. Nolanahi ere, ohiko *nor*, *nor-nori* sailkapenaren eraketaren ezaugarri bat hartuko dugu kontuan, simetrikotasuna alegia. Aditz laguntzaileak iragankorrak eta iragangaitzak dira, eta mota ‘soil’ edo datibogabeari datiboduna kontrajartzen zaio. *Dut*, *dezaket* eta horrelako formen anbiguetatea kontuan harturik, iragankor mota bi berezi beharko ditugu, baina, funtsean, gure sailkapenean forma datibogabeak izango ditugu alde batetik, eta, simetrikoki, hauei datiboa gaineratzearen ondorioz sortutako beste konfigurazio konplexuagoak, alegia, datibodunak:

1. taula

datibogabeak	datibodunak
abs <i>etorri da</i>	abs-dat <i>etorri zaio</i>
erg <i>etsi du</i>	erg-dat <i>ekin dio</i>
erg-abs <i>ireki du</i>	erg-dat-abs <i>ireki dio</i>

Hala ere, konfigurazio bakoitzaren argumentuak zerrendatzea zehatza bai, baina astuna ere izan daiteke. Horregatik, izen erabilgarriagoak bilatuko ditugu, batez ere —baina ez bakarrik— liburu honen ardatz izango diren konfigurazio datibodunetarako. Ezkerraldeko hiru motek badituzte berez nahikoa hedaturik dauden deiturak: *erg-abs* mota ohiko egitura iragankorra da, eta *abs*, iragangaitza. Perlmutterren (1978) oinarritzko lanetik aurrera, hala ere, iragangaitz —edo, behintzat argumentu bakarreko— mota orokorraren barruan bi azpisail ezberdindu izan dira: *inakusatiboak* —*abs*— eta *inergatiboak* —*erg*—. ¹ Guretzat garrantzitsuagoak diren eskumako zutabeko

¹ Ingelesezko deiturak *unaccusative* eta *unergative* dira. Euskaratzerakoan *ez-akusatiboa* eta *ez-ergatiboa* erabili izan dituzte —guk tartean— eta badarabiltzate askok, baina, terminologiaren bazterrak gehiago nahasteko arriskua izanagatik ere, *inakusatiboa* eta *inergatiboa* hobetsiko ditugu hemen. Perlmutterren aurkikuntza distiratsua izan bazen ere, erabili zituen izenak nahasgarri izan ziren, horretarako beharrik ez bazegoen ere. Euskarazko *ez-akusatiboa* edo *ez-ergatiboa* erabiltzean deitura horien esanahia konposizionala dela iradokitzen da, baina nekez etorriko zaio argirik irakurleari izen horietatik. *Ez+izen* hitz eraketa nahikoa bazterrekoa izateaz gain, euskararen barruan *ez-ergatibo* horiek dira, hain zuzen ere, ergatibo baten bidez markatzen diren iragangaitzak; eta euskaraz akusatiborik ez dagoenez zer izan daiteke *ez-akusatibo* izatea? Guztiz deitura ilun eta desegokiak dira hauek. *Inakusatibo/inergatibo* deiturak ere ilunak dira, baina behintzat ez diote inori ilusiozko argitasunik sortzen, eta jatorrizko izenekiko lotura, bederen, gordetzen dute.

moten artean *erg-abs-dat* motari *ditrantsitiboa* deitu izan zaio sarrien, baina beste biek ez dute berez eurena den izenik. Hiru azpisailei deitura sistematikoa emateagatik, ‘datibodun’ gaineratuko diegu, ezkerraldeko deitura eza-guna gordez. Hala, beheko deiturak dira erabiliko ditugunak:

2. taula

	datibogabeak	datibodunak	
inakusatibo	abs <i>jaiki da</i>	abs-dat <i>etorri zaio</i>	dat-abs <i>gustatu zaio</i>
inergatibo	erg <i>etsi du</i>	erg-dat <i>ekin dio</i>	
iragankor	erg-abs <i>ireki du</i>	erg-dat-abs <i>ireki dio</i>	

Berriro ere diogu hauek konfigurazio motak direla —ez predikatu motak—, gehienetan aditz bera askotariko konfigurazioetan erabil daiteke-eta (*idatzi du, idatzi dio, idazten da, idazten zaio* etab.). Geroago, konfigurazio nagusiak banaka-banaka ikusi ondoren, euretariko batzuen arteko harremanez ere mintzatuko gara, hau da, argumentu konfigurazioen alternantziez.

Konfigurazio datibodunak aztertzen hasi baino lehenago, oinarritzko mota hauei balizko beste bi gehi dakieeken aztertu behar dugu. Gogoratu, arestian esan berri dugunez, hirugarren pertsonako absolutibo komunztadura \emptyset denez, *dut* bezalako forma morfologikoa anbigua dela argumentuen arabera. Batzuetan, baliteke argumentu absolutiboa hor izatea, islapen fonetikorik gabe bada ere (*ireki dut* adibidez); beste batzuetan, berriz, litekeena da ezer ez egotea (*etsi dut*). Diferentziak honek, eta argumentu kopuru diferentek konfigurazio inergatibo eta iragankorren artean bereiztera bagaramatza, orduan, baliteke *da* edo *zaio* formak ere anbiguoak izatea: kasu batzuetan benetan \emptyset morfemaz markatzen den argumentu absolutibo bat dagoela pentsa genezake, eta beste batzuetan, benetan horrelako argumenturik ez dagoela. Aldez aurretik begiratuta, benetan absolutibo argumenturik gabeko erabilera inakusatibo (iragangaitz) hauek nekezago aurkitu beharko liriateke, konfigurazio inergatibo eta iragankorretan ez bezala, inakusatiboan absolutiboa subjektua baita, eta normalean, subjektu argumentu bat behar dute perpaus guztiek. Ba al dago, beraz, subjekturik gabeko erabilera inakusatiborik, datiboduna —*zaio*— zein datibogabea —*da*— izan?

Halako konfiguraziorik inon bilatu nahi izanez gero, egitura inpersonal letara jo beharko genuke, printzipioz mota honetakoak baitira absolutiborik gabeko inakusatibo zein inakusatibo datibodun hauek. Baina inpersonal arruntak (*Dirudunei diru eske joaten zaie*) alternantziatzat jo beharko geni-

tuzke,² beti aditzaren beste erabilera ‘pertsonal’ batekin uztartzen baitira. Gure oraingo mintzagai nagusia ez bada ere, badaude arrazoiak hor ere benetako (nahiz eta isilpeko) absolutibo argumentua dagoela esateko. Ba al dago, beraz, absolutibo hutsezko inakusatiboen bestelako adibiderik? Litekeen beste kasu sorta bat, eguraldi predikatuen artean bila genezake, *tru-moika ari da/zaigu, bero dago, atertu da/zaigu*, edota Villasantek (1980: 166) Axularrengandik biltzen duen honetan:

- (1) Arratsten eta ilhuntsen zaien lekhuak (Ax 14)³

Baina, hemen ere, semantikan eta sintaxian nahiko hipotesi estandarra da *quasi-arguments* edo *erdi-argumentuak* dauzkagula uste izatea, hau da, argumenturik ez dugula pentsatu beharrean, erreferentziarik gabeko argumentu bat dugula pentsatzea (Chomsky 1981: 325, Rizzi 1990: 86) —kasu honetan, *eguna, eguraldia*, edo antzeko argumentu baten isilpeko ordaina—. Hau horrela izaki, beraz, ez genuke izango absolutibo argumenturik gabeko konfigurazio inakusatibo soil zein datibodunik, batzuetan absolutibo horren izaeraz zalantzak sor litezkeen arren. Nahikoa dugu, beraz, 2. taulako sailkapen seikoitzarekin oinarritzko argumentu konfigurazio datibodunetan barrena abiatzeko. Lanean zehar, inakusatibo datibodunak —2. eta 3. kapituluak—, inergatibo datibodunak —4. kapitulua— eta iragankor datibodunak —5. kapitulua— aztertuko ditugu, baita aditz ez diren gainerako predikatuak ere —6. kapitulua—. Abiatu baino lehen, baina, datibo argumentuen theta-rolen inguruko eztabaida egingo dugu.

1.2. Theta-rolak

Azterketa honetan predikatuen argumentuak ager daitezkeen konfigurazioez arduratuko gara. Argumentuak eta gune sintaktikoak (edo, nahiago bada, funtzio sintaktikoak) lerratzeke modu asko egon daiteke, edo, bestela esanda, argumentu berberak funtzio sintaktiko (eta kasu morfologiko) ezberdinetan ager daitezke. Guri bereziki axola digun argumentua, datibo kasuaren bidez marka daitekeena da. ‘Marka daitekeena’ diogu, zeren gure helburuetako bat baita predikatu jakin bateko argumentu bera datiboaren eta balizko beste marka batzuen arteko loturak (‘alternantziak’) aztertzea. Predikatuen argumentu egituraz ari garenean, geroago argituko denez, ez gara bakarrik arituko hiztegiak, ezta gorago azaldu dugun zentzu teknikoan bada ere. Hiz-

² Dena den, inpersonalak bezalako alternantziak ez ditugu lan honetan aztertuko. Ezta argumentu kopuruari eragiten dioten bestelako alternantziak ere, hala nola, araziak. Argumentu kopuruari eragiten dioten alternantziatarako, eskura dauka irakurleak Aldezabalen (2004) doktorego tesia. Halaber, lan hori bera nahiz Aldezabal, Aranzabe, Atutxa & Lersundi (2002) balia ditzake irakurleak, Levinen (1993) proposamena alternantziak alternantzia aztertzeko.

³ Liburu honetan, OEhren laburdurak erabiliko ditugu klasikoan aipamena egiteko.

tegiko argumentu horien eta konfigurazio sintaktikoen arteko lotura izango da gure aztergaia. Izan ere, ‘datiboa’ ez da berez hiztegian erabil daitekeen nozioa: kasu marka da hau, funtzio sintaktiko/gune sintaktikoen ondorioa, ez predikatuen argumentu egiturari zor zaion nozioa.

Ondoko orrietan zehar, argumentu egitura eta konfigurazioen arteko lotura egiterakoan, hau da, konfigurazio gramatikaletan datiboz markatutako elementuak predikatuen argumentuekin lotzeko, theta-rolak erabiliko ditugu, ikuspegi gehienetan hauek baitira benetan hiztegian predikatuek dituzten argumentuen tasunak. Beraz, hiztegi eta gramatika egituraren arteko loturari gagozkionez, argumentuen theta-rolak aipatuko ditugu behin eta berriro, faktore nagusia direlakoan. Bestelako faktoreak ere zehaztuko dira; esate baterako, predikatuen aspektu egituraketa oso garrantzizkoa izan da lerratze horren alderdi batzuetan, batez ere Dowtyk (1979) Vendler filosofoaren aspektu sailkapen semantikoa eta gramatikala lotu zituenetik. Han-hemenka, predikatuen aspektu motak argumentuen burutzapen morfologiko edota sintaktikoan izan dezakeen eragina aipatuko dugu. Baina datiboaren azterketan eta, are, hiztegi eta sintaxiaren arteko loturaren azterketan ere, theta-rolek dute lehen-tasuna. Horregatik, atal honetan, liburuan zehar erabiliko ditugun theta-rolak aurkeztuko ditugu. Argi gera bedi hasieratik, gure interesa ez dela argumentuen semantikan edo pragmatikan aritzea, eta, beraz, ez dela gure interesa, theta-rolen definizioak fintzea edo haien azterketan larregi sakontzea. Gure helburu nagusia konfigurazio sintaktikoekiko loturaren azterketa izanik, rolen semantika zabal eta sakonetik, lotura horretarako erabilgarriak diren alderdiak bakarrik arakatuko ditugu. Askotan, beraz, semantikaren aldetik erraztuegiak diren ‘makro-rolak’ erabiliko ditugu, konfigurazio sintaktikoekiko lotura aztertzeko askoz gehiago findu gabe aproposak direlakoan.

Sarri askotan azpimarratu izan da datiboen ‘tartekotasuna’ aditzen inguruan agertzen diren osagaien aldetik. Alde batetik, aditzen oinarritzko argumentuen artean koka daitezke, ergatibo eta absolutiboarekin. Komuntadurak, sintaxiarekin lotuta dagoen eremu morfologikoak, argiro biltzen ditu datiboak ergatibo eta absolutiboekin batera, postposizioez markatzen diren sintagmak ezin baitira inflexioarekiko harreman berezi horretan sartu. Beste aldetik, datiboak ez daude postposizioetatik oso urrun, eta oraindik ere komuntadurari bagagozkio, ipar-ekialdeko hizkeretan oso hedatua dago *datibo komuntadura galera* deritzana —ikus Etxepare & Oyharçabal (2008a,b,c) Fernández & Landa (2009) eta Fernández, Ortiz de Urbina & Landa (2009)—.

Semantikaren ikuspuntutik, ergatibo eta absolutiboaren theta-rolak ez dotoz berez kasu marketatik, aditzarekiko harremanetik baizik. Esate baterako, ondoko ergatibo sintagmek askotariko theta-rolak erakusten dituzte eta oso ezberdinak, gainera, bata besterarekin konparatzen hasiz gero: *Jonek* helburua ala egilea izan daiteke (a), eskutitza heldu zaion ala eskuz hartu duen. Bestalde, jasailea da (b) perpausean; egilea berriz ere (c)-n, baldin eta edalontziak bete baditu, baina gai neutroagoa 20 urte bete baditu; (e)-n, esperimentatzailatzat har dezakegu. Azkenik, *eguzkiak* seguruenik iturburu antzeko theta-rola

dauka (d) adibidean, kontrolik eta borondaterik gabeko emisorea den neurrian. Bestalde, ez dirudi *Jon* eta *Jonek* argumentuek theta-rol diferentea dutenik, bati absolutiboa eta besteari ergatiboa ezarri arren (3) adibideetan:

- (2) a. Jonek eskutitza hartu du gaur goizean
 - b. Jonek denetariakoak jasan ditu
 - c. Jonek edalontziak/20 urte bete ditu
 - d. Eguzkiak izpiak emititzen ditu
 - e. Jonek gorrotoa dio horri
- (3) a. Jon irten da
 - b. Jonek urten dau

Kasu guztietan ergatiboaren theta-rola aditzari zor zaio, predikatuak adierazten duen ekintza edo egoeraren argumentua izatetik, ez kasu markatik bertatik. Bestalde, postposizio markek badute normalean berezko eduki semantikoa: *Jonek* bakarrik esatean ez dago jakiterik aldezturik zein theta-rol daukan horrela deritzanak, baina *mendian* diogunean, inongo aditzik gabe bada ere, badakigu lekuaz ari garela.⁴ Gauzak hala, gure galdera da ea nola jokutzen duten datiboek theta-roleri dagokienez. Bada, atalaren hasieran aipatu dugun tartekotasuna nabaritzen da honi dagokionez ere. Alde batetik, oinarritzko argumentuekin duten lotura ezin ukatuzkoa da, aditzaren arabera alda baitaiteke datibo askoren eduki tematikoa. Ondoko adibideetan, predikatuaren semantikak —eta gure munduaren ezaguerak— diosku *Mikeli* datiboaren theta-rola zein den:

- (4) a. Mikeli eskaini diote erlojua
- b. Mikeli garagardoa erosi diote
- c. Batzuek etekina atera zioten sinplekeria horri (Zientzia Net, G. Roa, 2004-09-01)

Lehenengoan *helburua* da *Mikeli*, baina (b) adibidean, Mikel saltzailea bada, *iturburu* antzeko zerbitu da —lagunartean errondan badabil, berriz, helburua edo *onuraduna* ere izan daiteke—. Iturburu rola nabariagoa da (c) adibidean, *sinplekeria horri* osagarriaren bizigabetasunak errazten duen inter-

⁴ Postposizioez markatutako sintagmak osagarriak izan daitezke, eta halakoetan ez da arraroa oinarritzko eduki semantiko hori galtzea, osagarriak, definizioz, aditzarekin erlazio estu batean sartzean, bertatik hartzen baitute theta-rola. Ezberdinak dira, beraz *Jonekin* sintagmak dituen theta-rolak *Jonekin etorri naiz* eta *Jonekin fidatu naiz* perpausetan, bigarreanean osagarri sozietibo horrek ez baitu konpainia-edo adierazten.

pretazioarekin. Predikatuen arabera aldatzen da theta-rola, beraz, predikatua zentzu zabalean hartuta, gainera —kontuan izan osagarriek ere predikatua esanahia zehazten duten heinean, datiboaren theta-rola ere zehazten dutela, zeharbidez bada ere—.

Ostean, aditz batzuen osagarriek absolutibo eta datibo alternantzia jasaten dute, sarri askotan —ez beti— aldaketa semantiko nabarmenik gabe:

- (5) Jon deitu dut / Joni deitu diot

Ez dirudi theta-rol ezberdinik daukagunik goiko *Jon eta Joni* absolutibo eta datibo argumentuetan, hurrenez hurren. Kasu hauetan, aditzarekin duten loturatik datorkie theta-rola bai datibo argumentuari bai absolutibo argumentuari. Halaber, egitura arazleetan —ondoko adibideetan— datiboaz markatzen dira araziak —aukeran mendeko aditz inakusatiboarekin (a) eta halabeharrez, iragankorarekin (b)—. Hortaz, datiboak halakoetan argumentu absolutibo eta ergatiboa ordezkatzeko dituela dirudi:

- (6) a. Joni/Jon etxera joanarazi diot/dut
b. Joni garagardoa edanarazi diote

Joni datibo argumentuaren rola badu zerikusia bai *arazi* predikatu nagusia-rekin —arazia nor den— bai *joan/edan* mendeko predikatuekin. Jokoan dau den rola, guztiarekin ere, predikatuen argumentuen ohiko rola dira, alegia, predikatutik bertatik datozenak, eta ez datibotik.

Dena den, aipatu ditugun kasu hauek guztiak alde batera, batzuetan osagai datibodunen rola nahiko hurbil egoten dira ohiko beste zehar argumentuen roletatik. Hala, zenbait kasutan, datiboak erraz zehatz daitekeen berezko zentzua gaineratzen dio aditzari, zehar argumentuen postposizio marken antzera (a):

- (7) a. Jon Mikeli joan zaio
b. Joni jostailua apurtu zaio

Lehenengo adibidean, lekuzko helburua adierazten du datiboak, eta mugimendu aditz batzuekin topa daitezke honelakoak —ikus 2.3.1—. Adlatibo postposizioaren antzekoa da datibo hau, eta *Mikelengana* adlatibo biziduna aurki daiteke bere orde. Orobat, bigarren adibidean datiboak jabetzarekin edota interesarekin dauka zerikusia —ikus 1.2.3—, ez aditzaren beraren berezko zentzuarekin. Gertaerak zeini axola dion adierazten du datibo honek, eta rol hori datibotik dator, ez gertaera adierazten duen predikatutik. Duvoisinen hizkeran, adibidez, erraza da zehar argumentuetatik edo, nahiago bada, adjunktuetatik hurbil dauden datiboak aurkitzea, hala nola, ondokoak Fernández eta Landa (2009) lanetik jasoak:

- (8) a. Arbola zer haizeri baitzagoen xertatzean, gero ere haize berari egon behar da (Dv *Lab* 382)
- b. Ezen haren izenaren gatik abiatu dire bideari, paganoen ganik deusik ez hartuz (Dv 3 Io 1, 7 —KG—)

Nolanahi ere, datiboaren eduki semantikoa zenbaitetan berezkoa izateak ez digu argitzen datiboa duen osagaia benetan oinarrizko argumentua ala zehar argumentua den. Azken batean, arazoak ertz semantikoak dituela onarturik ere, muinean arazo sintaktikoa da. Sintaxia liburu honetan jorratuko dugun eremua ez den arren, esan dezagun datiboak nahiko argumentu bereziak direla haien jokabide sintaktikora begira eta han-hemen bete ditzaketen gune sintaktikoetara begira. Kontuan izan, zehar argumentuetatik ‘hurbilen’ dauden argumentuak direnez, hizkuntza askotan eta baita euskararen zenbait hizkereztan ere —ikus bestela eman ditugun azken adibideak— adjinktu periferikoak izaten diren postposizio sintagmen eremu sintaktikoan kokatzeko erabiltzen direla sarri askotan. Halaber, oinarrizko argumentuetatik periferikoenak direnez, oinarrizko argumentu horien ezaugarriak ere partekatzen dituzte —komunztadura tartean—. Hala, sintaxian aurkako bi itxura, jokabide eta gune dituzten argumentu eta adjinktuoen ezaugarriak kasu beraren barruan, alegia, datiboaren barruan biltzen direla dirudi. Horrek dakartzkio datiboari bere konplexutasun eta xarma.

Izango dugu beste inoiz honetaz luzaro hausnartzeko abagunea. Bitartean, hauxe da gure oraingo auzia: datiboen theta-rolak askotarikoak badira ere, batzuk behin eta berriro topatuko ditugu oinarrizko argumentu konfigurazioetan eta konfigurazioen arteko alternantziatan. Gure jomuga horietan aurkitzea izango da, hain zuzen. Bidean erabiliko dugun terminologia finkatuko dugu ondoren, azterketa semantiko finegietan sartu gabe.

1.2.1. *Helburua eta iturburua*

Lekuzko helburuak batez ere adlatiboaz markatzen badira ere, datiboak askotan *pertsona helburuetarako* erabiltzen dira. Pertsona helburuak batzuetan gauzen eta zerbitzuen hartzaileak dira (a,b) eta beste batzuetan mugimenduen ohiko helburuak (c):

- (9) a. Mezu bat bidali didate
- b. Fabore bat egingo didazu?
- c. Joni hurbildu zaio

Kasu prototipikoak dira hauek, eta liburu honen zereginetatik kanpo dauden ñabardura asko egin beharko lirake eurak direla eta, baina honelako

argumentuak sarritan gaineratu daitezke oinarrizko argumentu konfigurazio batean (*idatzi du/dio, joan da/zaio*).

Helburu rolarekin batera, kontrako norabidean balitz bezala, iturburu ere aipa genezake, goiko (4b) adibidearen adieretako batean ikusi duguna: *Mikeli garagardoa erosi diote* hartan, baldin eta *Mikel* saltzailea bada, orduan iturburuaz hitz egiten dugu (ez helburuaz). Iturburu hauek arreta handiagoz aztertzen ditugunean bai predikatu inakusatibo bai iragankorretan, interes datiboekin —1.2.3 atala— elkartzea egokiagoa izan daitekeela aldarrikatuko dugu. Analisi sintaktiko/semantiko batzuetan (Pylkkänen 2008), hala ere, helburu eta iturburuak batera tratatzen dira.

1.2.2. *Esperimentatzailea*

Prozesu psikologikoetan gizaki baten buruan sentitzen dira gai batzuk, *estimulu* deitu izan direnak —ikus Levin (1993: 189)—, eta sentitzen dituen esperimentatzailea da:

- (10) a. Coca-Cola gustatzen zait, aitortu egiten dut
- b. Joni esandakoa damutzen zaio

Ikusiko dugunez, helburuak ez bezala, gutxiagotan izaten dira esperimentatzaileak aukerako argumentuak. Goiko adibideetan bi predikatuek ezinbestean dute datibo argumentua —nahiz eta (a) adibidean ezkutatu egin den—. Konfigurazioan datibo argumentua agertuz gero, ezinbestekoa ala aukerakoa den erabakitzea da garrantzia duena. Besterik da ea esperimentatzailea datiboan markatzen ez den beste konfiguraziorik badagoen. Esate batera, *damutu* aditzarekin, goiko (b) adibidearen ondoan, alternantzian, *Jon esandakoaz damutzen da* ere esan liteke. Geroago ikusiko dugunez, oso alternantzia ezaguna da hau predikatu psikologikoetan. Kasu honetan ere esperimentatzailea ezinbestekoa da, absolutiboaz markatzen den arren. Dena den, konfigurazio batzuetan esperimentatzailea absolutiboa eta ez datiboa izateak ez garamatza esatera datibo argumentua aukerakoa denik. Hau da, aukerakoa den ala ez erabaki ahal izateko, datibo argumentuak lehenik eta behin dena delako konfigurazioan agertu beharra dauka, jakina.

1.2.3. *Jabe datiboa eta interes datiboa*

Gertaeraren bat norbaiti bereziki interesatzen zaiola adierazteko, datibo bez baliatzen dira hizkuntza asko. Eta gehien interesatzen zaizkigun gauzen artean geure ondasunak edota gauzak daudenez —berez geure-geureak dire-

nak, gorputz atalak edo giza erlazioak barne—, *jabeak* dira askotan datiboaz markatzen direnak. *Jabe datiboak* deritzegu hauei:

- (11) a. Semea Ameriketara joan zitzaidan
- b. Autoa matxuratu egin zait

Jabetza axola digunaren ohiko gaia bada ere, *interes datiboaren*⁵ edo, nahiago bada, *datibo etikoaren* eremua zabalagoa da. Ondoko adibideetan ahazten denak ez du zertan nirea izan behar, baina bietan gertaerak zerikusi estua du nirekin. Esate baterako, (a) adibidean, giltza nirea izan daiteke edo nik ekarri beharrekoa; (b) adibidean ere, nik esan beharreko zerbait da ahaztutakoa:

- (12) a. Giltza ahaztu zait
- b. Esatea ahaztu zait

Jabea datiboaz adierazten denean *kanpoko jabetzaz* (*external possession* ingelesez) hitz egiten da, eta barruko jabetzari kontrajartzen zaio —ikus Payne & Barshi (1999)—. Azken honetan, jabea objektuaren modifikatzailea da: *nire semea Ameriketara joan da* esaterakoan, jabea (*ni*) *semea* izen sintagmaren ‘barruko’ modifikatzailea da; aldiz, *semea Ameriketara joan zait* perpausean erlazio bera, hots, jabea aditz nagusiaren datibo argumentu bezala agertzen da, *semea* sintagmatik kanpo. Jabetza erlazioa bietan antzekoa bada ere, ez dira guztiz berdinak semantikaren edo pragmatikaren aldetik. Esate baterako, jabe datiboetan jabetza hutsaz gain, interesa ere garrantzizkoa dela azpimarratzeko, Etxeparek (2003: 420-421) aipatzen dituen ondoko datuak oso argiak dira. Lehenengoan (a) ez bezala, bigarrenean (b), Jon bizirik da-goelako ideia iradokitzen da:

- (13) a. Jonen ama hil da
- b. Joni ama hil zaio

Etxeparek dioenez, (b) esateko, gertaerak Jon ukitu behar du —horretatik Jonnek gertaeran izan dezakeen interesa—, eta hala izan dadin, Jonnek bizirik egon behar du. Hala ere, batzuetan ez da batere erraza jabetza edo interesa ezberdintzea, eta, horretaz gain, ez dago argi gramatikari begira bereiztea merezi duen. Beherago ikusiko dugunez, jabetza eta interesaren alderdi gramatikalak berdintsuak dira, eta ezberdintasunak gehienetan pragmatikaren eskutik datoz. Oro har, gertaera edo egoera bat norbaitentzat garrantzizkoa

⁵ Datibo etiko edota interes datiboa deiturak erabiliko ditugu testuan zehar bereizketarik gabe.

delat adierazten dute datibo hauek, garrantzia gertaera horretako argumentu baten jabeak garelako, edo gertaera, askotariko arrazoi pragmatikoengatik, nire interesekoa delako. Jabetza bera 'interes' zabal horren barruan sar deza-kegunez, beharbada azpikasu guztietarako label orokorra bilatzekotan 'inte-res datiboa' erabiltzearekin nahikoa genuke.

1.2.4. *Igoera datiboak: onuradunak eta beste*

Datibo asko jabe datiboak edo, behintzat, interes datiboak izan daitez-keela ikusi berri dugu. Genitibo baten ordezkioak dira datibo hauetako asko, eta gorago esan dugunaren argitan, datiboen izaerarekin ondo lotzen den fenomeno da hau: batzuetan badirudi datibo argumentuen bidez, bestela zehar argumentuak izango lirakeenak oinarrizko argumentuen maila sin-taktikora hurbiltzen direla. Beherago —5.3.1— honen zehaztasunak deskri-batuko ditugu, baina hemen alderdi semantikoetara mugatuko dugu begi-rada. Arregik (2003b) erakutsi duenez, gertaeraren argumentu batzuk zehar argumentu zein datibo argumentu gisa ager daitezke perpausetan, honako alternantziak sortuz:

- (14) a. Festa bat antolatu dizut
- b. Festa bat antolatu dut zuretzat

- (15) a. Lapurrek poliziei ihes egin diete
- b. Lapurrek poliziengandik ihes egin dute

Perpau pare hauetan, (a) perpauak (b)-ren esanahia izan dezake. Eta ez hori bakarrik, (a) adibideko datibo argumentuak goian zehaztu ditugun bestelako theta-rolak ere izan baititzake. *Festa bat antolatu dizut* esatea egokia da, bal-din eta zu antolatzaile batzordekoa izanda ere, niri antolaketaz arduratzeko esan badidazu. Baita omenaldi baten helburua zeu bazara. Bigarren pareari dagokionez, *poliziengandik ihes egin* badiogu, badirudi poliziek eskuen ar-tean zeuzkatela lapurrak, eta hori bera adieraz daiteke *poliziei ihes egin* dio-gunean, baina hori ez ezik, datibo sintagmak adieraz dezake baita poliziek lapurrak atzemateko zeukaten interesa ere.

Beharbada datibo argumentuetatik hurbilen dauden zehar argumentuak *onuradunak* dira, destinatiboaz *-(r)entzat* adierazten direnak, hain zuzen. Gaztelaniazko gramatikan askotan esan izan da zehar osagarriak *a* zein *para* preposizioen bidez markatzen direla, *para* preposiziodun sintagmak zehar osagarriak balira bezala tratatuz. Eta ingelesez onuradunak, normalean *for* preposizioaz agertzen direnak, *to* zehar osagarrien antzera, *osagarri bi-koitzeko egituretako* lehenengo osagarri modura ere ager daitezke, antzeko jokabide sintaktikoa erakutsiz. Ondoko adibideetan lehenik zehar objektua

eta bigarrenik onuraduna dakartzagu, bata zein bestea osagarri bikoitzeko lehenengo osagarria bihur daitezkeela erakutsiz:

- (16) a. John sent a book *to Mary*
b. John sent *Mary* a book
- (17) a. John fixed a drink *for Mary*
b. John fixed *Mary* a drink

Euskaraz ere, datiboz markatzen diren sintagma askoren rola onuraduna da. Onuraduna helburu theta-roletik oso hurbil dago, eta askotan *azken hartzailea* besterik ez da (ingelesez *intended recipient* deituraz ezagutzen dena). Biak helburua eta onuraduna bereizi nahi ditugunean, datiboa eta destinatiboa batera erabil daitezke perpausean:

- (18) Jonek Mikeli liburu bat eman dio Mirenentzat

Dena den, beste kasu batzuetan ikusi dugun bezala, datiboaren interpretazio tematikoa zabalagoa da: destinatiboa onuraduna da, baina datiboa helburua zein onuraduna izan daiteke (Oyharçabal 2007):

- (19) a. Joni gutun bat idatzi diot
b. Jonentzat gutun bat idatzi dut

Lehen adibidean, *Joni* eskutitzaren helburu/hartzailea da edo niri eskutitza idazteko eskatu didana, onuraduna beraz. Bigarrenean, argi dago *Jonentzat* onuraduna dela eta onuradun izatearen ondorioz azken helburua ere izan daitekeela: Jon atzerrian badago eta bisitan doakion lagun bat ezagutzen badut, gutun bat ematen ahal diot Joni eramateko. Badirudi objektuen *iragaitza* edota *transferentzia* zuzenagoa dela datiboa erabilita, destinatiboa erabilita baino. Alternantzia hauetaz guztiez beherago hitz egiteko aukera izango dugu. Utz dezagun momentuz gaia dagoen-dagoenean atariko honetan. Beherago, 5.3.1 atalean, datu eta arazo hauetara itzultzeko parada izango dugu. Gorago esan dugun bezala, gure helburua ez da ñabardura semantiko guztiak biltzea, joera esanguratsu nagusiak deskubritzea baino.

Berez, ‘igoera datiboa’ deitu duguna ez da, argi dago, inongo theta-rola, nahiz eta guk hemen rol nagusien zerrenda barruan kokatu. ‘Igoera’ izenarekin esan nahi duguna da datibo hauen rol semantikoa ez datorrela ez predikatutik bertatik (esperimentatzaile eta helburuekin bezala), ez eta, nolabait esatearren, datibotik bertatik.⁶ Azken hau interes datiboen kasua izan liteke,

⁶ Modu formalagoak daude hau zehazteko —Pylkkänenen buru aplikatiboak tartean—, baina, berriro, xehetasunok, hiztegi mugatu dugun eremutik aterako gintuzkete.

predikatuak adierazten duen egoera aditzaren argumentua ez den partaide berri bati interesatzen zaionean, berau datibo batez markatu eta perpausari gaineratzen baitiogu.

Alabaina ‘igoera’ datiboen kasuan, datiboaren rolaren sorburua perpausaren predikatu nagusia ez den beste nonbait dagoela esan liteke. Aurreko kasuetan edukia duten postposizioetatik etorriko litzaieke rola datibo argumentuei: *Joni* datibo argumentua onuraduna izan daiteke aurreko adibidean nolabait *Jonentzat* sintagma batekin lotura duelako. Nahiz ez izan guk kasu guztietarako onartuko dugun analisia, *datibo alternantziaren* tratamendu sintaktiko batzuek lotura hau formaltzea lortzen dute. Dena den, badira bestelako igoera kasuak ere: *Joni dei egin diot*, *Joni leiala natzaio* eta beheago deskribatuko ditugun beste hainbat kasutan, predikatu nagusiak zeharkako erlazioa dauka datibo argumentuarekin, eta semantikoki berau beste nonbait sortzen dela esan nahi dugu, dela izen batetik (*dei*), dela adjektibo batetik (*leiala*) bi kasuotan. ‘Igoera datiboak’ diogunean, beraz, predikatu nagusia ez den eta egitura tematikoa duen perpausaren beste osagai batetik datozen datiboez ari gara.

1.2.5. *Aspektu/ekintza datiboak*

Datibo sintagmetatik batzuek, nondik begiratzen zaien, ekintza edota aspektua adierazten dute. Ondokoek adibidez, aspektu inkoatiboa duen ekintza. *Aspektu/ekintza datiboak* deituko diegu testuan zehar. Datibo hauek *aspektu/ekintza predikatuei* zor zaizkiela dirudi —adibideetan *ekin* edota *eman* predikatuei—:

- (20) a. Lanari ekin dio
- b. Lanari eman dio

Aurreko eztabaidaren haritik, datibo argumentu hauen edukia predikatutik datorrela esan beharko genuke, eta *aspektu/ekintza* deituraren bidez horixe adierazi nahi dugu. Datibo hauek ez dute berezko edukirik; ez dira berez progresiboak ala inkoatiboak, adibidez. Alabaina, predikatu nagusiak bere eduki semantiko nagusia nolabait galtzen duenean —ikus (b)-ko *eman* aditza— edota aspektua adierazteko espezializatzen denean —*ekin* predikatuaren kasua—, normala da ekintzaren progresioa, hasiera, bukaera etab. den beste osagai bat izatea. Eta horrexegatik gordetzen dugu *ekintza datiboa* deitura bera ere, predikatuak adierazten duen aspektua datiboz markatutako izenaren ekintza zehazten duela azpimarratzeko. Aspektu/ekintza datibo hauek ezagunak dira hizkera guztietan, baina eurretatik batzuk, bereziki komuntadurarik eragiten ez dutenak, ipar-ekialdeko hizkeretara mugatzen dira. Kontuan izan bietarik lehenak aspektu progresiboa duela, eta bigarrenak, aldiz, goikoek bezala, aspektu inkoatiboa:

- (21) a. Lanari ari zen
- b. Lanari lotu zen

Aspektu/ekintza datiboen sortak itxuraz irudi lezakeenak baino garrantzi handiagoa du datibo guztien artean. Lanean zehar erakutsiko dugunez, orokortuta daude euskaraz eta alternantzia esanguratsuak osatzen dituzte, nagusiki inesiboarekin:

- (22) a. Lanean ari zen
- b. Lanean lotu zen

Izango dugu laster datibo hauek xehetasunez aztertzeko abagunea.

1.2.6. *Ohar bat araziez*

Honainokoa, lanean zehar hizpide izango ditugun datiboen theta-rol nagusien berri laburra eman dugu. Alabaina, ez ditugu aipatu perpaus arazietako *araziak*. Adibidez, ondoko perpausetan, *Jon* edota *Joni* dira araziak, alegia, mendeko *etorri* edota *egin* predikatuetako subjektuak. Halaber, isilpeko *nik* da arazlea:

- (23) a. Jon etorrarazi nuen / Joni etorrarazi nion
- b. Joni etxeko lanak eginarazi nizkion

Araziak gure oraingo lan eremutik kanpo utziko ditugu, datibo hauek ez baitzaizkio zor predikatu jakin bati, esate batera, *gustatu* bezalako predikatu psikologiko bati datibo esperimantatzailea zor zaion bezala. Datibo hauek perpaus egituran argumentu bat gaineratzeko edota kentzeko erabiltzen diren mekanismo unibertsalek baldintzatzen dituzte, eta ez dira oraingo honetan gure aztergaia izango.

